

„Azt tehettem, amit szeretek, és megszerethettem, amit tennem kellett”

Kállay Dezsővel beszélget Éles Éva

Kedves Dezső, a hamuban sült pogácsádról kérdeznék. A gyökerekről, lelki-szellemi örökségekről, Istenért és az ő egyházáért végzett szolgálat morzsáiról és arról, hogy mit tehet a „haszontalan szolgáló”, hogy kötelességteljesítésének minimumát meghaladva szabadon és örömmel munkálkodjon Isten szőlőkertjében.

Honnan származol?

Jó kérdés. Biharban születtem, a Nagyváradhoz közel fekvő Fugyivásárhegyen, ott nőttem fel, onnan indultam a teológiára is. Lelkészcsaládból származom. Édesapám egy szilágysági kis faluban szolgáló református, édesanyám egy barcasági evangélikus lelkész gyermeke. Otthon voltam mind a szülőfalumban, mind a nagyszülőknél, ezért egy kicsit mindenhol származom, és sehonnan sem. A gyökerek szertenyúlnak.

Mi jellemezte gyermekkorodat, iskolás éveidet?

Sokszor villan fel előttem a parókia képe gyermekségem idejéből. Tágas, szép épület, udvar, kert, csaknem félholdnyi szántó, szőlőlugas, virágoskert, a kerekes kút; kint a széles utca az eltávolodó két ház sor közötti tágas térrel, jobbra a két ház között a templom, szemben az elemi iskola, lejjebb az ortodox templom, s az épületek közti területen gyűltek össze az utcabeli gyerekek játszani, főként a libalegelőn. A kerten és telken túl a Sebes-Körös – gyönyörű folyó! –, mögötte háttérként a Hegy, a Nyugati-Kárpátok egyre alacsonyabb vonulatai, amelyek Váradot elérve belevesznek az alföld lapályába. Szép gyermekkorom volt. Volt munka, játék, tanulás. A családban mindenkinek megvolt a feladata, és a feladatot el kellett végezni. Lehetett vitázni és alkudozni, de főleg tenni azt, ami ránk jutott. Így volt jól.

Ötödiktől Nagyváradra jártam iskolába, a mai Ady Endre Líceumba. Hatodikos koromra az iskola teljesen magyar tannyelvű intézménnyé vált tanítóképzővel, három-négy párhuzamos osztállyal évfolyamonként. Aranyévek voltak, meghatározó évek, hiszen kisiskolásból ott cseperedtem érettségizett fiatallá, fiatal felnőtté. Ha iskolába kellene járnom, ma sem kíváncsoznék máshova. Arról, hogy milyen voltam, nem nekem kell nyilatkoznom. Diák voltam én is, és örülök annak, hogy „diák” lehettem, hiszen ebben a szóba minden benne van, ami egy fiatalt jellemez: kíváncsiság, kritika, pimaszság, dac, unalom, lelkes érdeklődés, diáksínyek, kirándulások, rivalizálás, kedves is-

kolatársak, akikkel még elütjük az időt az órák után; tanárok, akiket nagyra értékeltünk, és akiket csak később tanultunk meg értékelni. Tele tarisznyával indulhattam neki az életnek.

Fel tudod-e idézni, hogy mi indított a lelkipásztori hivatás felé?

Közvetlen okra, időpontra nem hivatkozhatom. Úgy hiszem, az érdeklődés és az elköteleződés fokozatosan ment végbe, szinte észrevétlenül. A legvilágosabb emlékeim közé tartozik, hogy az egy évvel idősebb bátyám a teológiaiára készült. Az ő választása biztosan bátorított, hiszen mindig felnéztem rá, de hogy valóban az adta volna meg a végső lökést, nem is tudom. Hogy mikor is lett ez kérdés, téma a családban, aligha tudnám pontosan megmondani. Azt viszont tudom, hogy a tizenegyedik matematika osztály elvégzése után a tizenkettediket már a humán osztályban folytattam, sikeresen átvészelve a különözeti vizsgát latinból s talán filozófiából. A matematika ugyanis egyre döcögősebben ment, s mivel az irány és az elhatározás már körvonalazódott, nem akartam az utolsó középiskolai évet olyan tantárgyakkal terhelni, amelyeket ugyan érdekesnek találtam, amikor a tanár oldogatta a feladatot a táblánál, de kínkeservesen nehéznek – ezért nem is különösebben vonzóknak –, ha egyedül kellett megküzdeni a házi feladattal. Ma úgy gondolom, hogy a választásomat annak környezetnek köszönhettem, amelyben felnőttem. A templom közelségének, bárhol is voltam, otthon vagy nyaralni a nagyszülőknél. Édesapám elkötelezett munkájának, aki ha esett, ha fújt, vasárnap délután vagy a szórványnak számító Tanyán, vagy a leányegyházközségben, a Hegyen végezte a szolgálatot. A Hegyre dűlőutakon lehetett eljutni, szép időben motorbiciklivel, esőben-hóban kerékpárral gyúrva a sarat és a komppal a Körösön át, s ha erősen fagyott, vagy áradt a folyó, a szomszéd falu Körös-hídján át, négy-öt kilométeres kerülővel. Aztán ott voltak az esti imádságok, amelyekre az ágyunk szélén ülve tanítottak, s ha édesapám egyik-másik kollégája éjszakai szállásra maradt nálunk, bizony az ő feladata volt elmondani a soron következő bibliai történetet. Mai napig magam előtt látom apai nagyapámat is, amint az irodájában a Bibliája fölé hajolva készül a vasárnapi istentiszteletre. Anyai nagyapám pompás virágait nem feledhetem. Ahhoz, hogy az oltárra mindig szép, friss vágott virág kerüljön, maga termesztett kardvirágot, őszirózsát, s ki tudja, még mit, és minden istentisztelet előtt ő helyezte el a csokrokat, hogy minden olyan legyen, amilyennek lennie kell az Isten házában. Ha egy templomba belépek, ma is számba veszem az úrasztalát vagy az oltárt díszítő csokrokat, s a mérce magas: a nagyapám pompás virágai.

Bátyámmal és öcsémmel derekasan kivettük a részünket a gyülekezeti életből is. Természetesen nekünk kellett tudni a legjobban a bibliai történeteket, az énekeket, majd a kátét is. Édesapámnak mindig volt versmondója az ünnepélyeken, s éveken át a kórus minden szólama családunk egy-két tagjára épült. Emellett, amikor oda nőttünk, mi lettünk az egyház állandó napszámosai. Árkot takarítottunk és ástunk, kerítést festettünk, zsalut készítettünk, betonvasat szereltünk, betonoszlopokat és lapokat öntöttünk. Bátyámmal egy nyáron felvállaltuk a templomtető rendbetételét: drótkeféztük, smirgliztük, alapozó és bronzfestéssel kentük le a bádogot, csatornát. Hibátlanul ki is tartott úgy jó húsz évet. Nagyapámnál több ezer cserepet hordtunk le a templompadlásról, majd öntöttünk is legalább ezret betonból az új tetőhöz, százméternyi dróthálót fontunk kerítésnek, templomkertet takarítottunk, templomot díszítettünk. Megtanultunk harangozni, egy ideig alkalmi segédharangozók voltunk otthon, miután a félkarú harangozó bácsi már nem tudta ellátni a szolgálatát. Ha neki sikerült fél karral ütemre pontosan összehúzni a két harangot, mi sem adhattuk alább. Ma is áthat a jóleső érzés, ahogy nyáron beléptünk a hűvös templomba, próbálgattuk az orgonát, harmóniumot, nézegettük a szerkezeteket. A templomtorony vagy a gyönyörű fa harangláb apai nagyapámnál rengeteg titkot rejtett, mi csak elkértük a kulcsot, és máris indulhattunk a kevesek számára elérhető rejtelmek felfedezésére. A templom és a parókia: úgy gondolom, ez a kettő volt a meghatározó abban, hogy nemcsak bátyám és én, hanem öcsém is a lelkeszi hivatást választotta. Elfogultság nélkül mondhatom: mindketten, bátyám is, öcsém is kiváló lelkeszi szolgálatot végzett.

Milyenek voltak a teológiai évek? Volt olyan lelkipásztor, tanár, aki nagy hatást gyakorolt rád? Volt olyan mentorod, akitől egy életre szóló leckét, tanácsot kaptál, amit ma is érvényesnek tartasz?

Négy évet jártunk a teológián. Az ötödik, helyesebben a nulladik év a kilenc hónapos katonaság volt. Sikeres felvételi után vittek el szeptembertől a következő év júniusának végéig, s a majdani teológustársainkkal ott kezdődött az ismerkedés. Barátságok alakultak ki, olyan kapcsolatok, amelyeket csak az állandó összezártság és a katonasors kovácsolhat. Ezek a kapcsolatok éltek aztán tovább teológushallgató korunkban is. Elsőévesként a bátyám másodéves diáktársaival laktam egy hatágyas szobában. Másodéven egy tízágyasba kerültem. Micsoda élet volt ott! Mindig történt valami. Volt, aki elmélyedten tanult a soron következő vizsgára; volt, aki csapkodott, mert sehogy sem tudott megbirkózni a tananyaggal, míg más csak

siránkozott; volt, aki éppen vizsgáról jött, s a feszültség zajongva, harsogva tört ki belőle. Sokféle ember, sokféle szokás, sokféle tempó. Nagy, nehéz viták világról, teológiáról, életszemléletről; egyéni és közös tanulás, különösen amikor egy-egy nagyon tudományosra sikerült, bonyolult gondolatokkal és hosszú körmondatokkal tűzdelt kurzust kellett megérteni; játék, móka, civódás, hogy ki sepreget és viszi le a szemetet; egymás ugratása és támogatása; éjszakába nyúló folyosói beszélgetések, mivel a dohányosok köre mindig készen állt erre; pingpongozás, kávézások a Orientben, a főbejárat mellett nyíló kávézóban; ismerkedés a várossal, az épületekkel; színház, koncert, múzeumok, sörözések és borozások. És természetesen az udvarlás: harmadéven ismerkedtem meg azzal a hullámos szőke hajú csodálatos lánnyal, aki két év múlva a feleségem lett.

Tanárainkat tiszteltük. Ez természetes volt. Emellett nyilván voltak közöttük olyanok, akiknek az emlékezete mélyebben belénk ivódott. Mai napig a fülemben csengenek Kozma Zsolt professzor frappáns magyarázatai Jézus példázatairól az órák elején, és a meggyőződéstől áthatott remek prédikációi.

Juhász István egyetemes egyháztörténeti kurzusát nagyra tartottuk. Nemcsak ismeretet tanultunk belőle, hanem igényes beszédet, fogalmazást is. Nem volt könnyen emészthető anyag, de ha túljutottunk a megértés nehézségein, világossá vált, hogy érdemes volt megbirkózni vele. Ő volt az, aki ott-honában is fogadott bibliaórára, aki egy nehéz féléven át próbálta felnyitni a szemünket a Római levél csodás mélységeire – nem túlzott sikerrel –, és aki nemcsak szorgalmazta, hogy németül tanuljunk, hanem komoly segítséget is nyújtott abban.

Senki sem avatott be olyan mélyen a gyülekezeti élet rejtelseibe, mint Péntek Árpád. Ha átvette egyik lábát a másikon, miközben így szólt: „Fiúk, amikor én szucsági/tordai lelkész voltam...”, olyan dolgokat tudtunk meg tőle a gyülekezeti munkáról, az emberi gyarlóságról, az egyháztagok hozzáállásáról, kényes helyzetekről és azok kezeléséről, amelyek más megvilágításba helyezték azt a szolgálatot, amelyre elméleti szinten készültünk.

A teológiai tanulmányok kurzusműveltségének nagy része hamar feledésbe merült – a következő vizsga szinte teljesen elmosta a korábban megtanultakat –, de azok a benyomások, azok a markáns gondolatok, az a minta tudásból, tartásból, pontosságból, elkötelezettségéből, amelyet láthattunk vagy megérthettünk, hiszem, öntudatlanul is formált, alakított minket.

Hogyan alakult a lelkipásztori pályád? Melyek voltak pályafutásod mérföldkövei?

Életem egyik meghatározó személyisége dr. Dobri János, Janó bácsi, a kolozsvár-kerekdombi gyülekezet egykori lelkésze, volt principálisom. Magas, vékony, hetvenhez közeledő idős férfi volt, őszbe hajló fejjel, gyermekiesen bizakodó mosollyal. Segédlelkészeit, akiknek sorában a harmadik voltam, általában így szólította: „tisztúr”. Nos, „tisztúrtól” – hogy viszonzzam a megszólítást –, Janó bácsitól kiállást, tisztességet, igaz emberséget és mindenekfelett az Isten kegyelméből sarjadt töretlen bizakodást tanultam, mert ezt láttam tőle. Kisebb-nagyobb megszakításokkal tizenegy évre zárta el vagy küldte kényszermunkára a kommunista hatalom. A csaknem 190 centi magas ember utolsó szabadulásakor 46 kilósan tért haza a Duna-deltából. Meggyötörték, de megtörni nem tudták. Az életkedve, a tettvégya és az akaraterője töretlen marat.

1980 júniusában szentelték fel az új templomot a Kerekdombon, hét év kitartó kérvényezés, újraterveztetés, lelkesítő és szervező munka, no meg az anyagiak előteremtését célzó intenzív külföldi kapcsolatépítés eredményeként. A kommunista hatalom hivatali packázásának eredménye két hatalmas iratszekrény, tömve a templomépítés engedélyeztetésére elkészített dokumentumokkal.

Amikor 1983 októberében Janó bácsi mellé kerültem, már csak a vasárnap délelőtti istentiszteletek kéthetente rá eső részét és a kikerülhetetlen temetési szolgálatokat vállalta, végezte. De azt tőle tanultam meg, hogy egy parókus lelkész az ifit sohasem bízza másra. Az ifi a gyülekezet jövője. Amikor kértem, adja át nekem ezt a szolgálatot, azt mondta: „Tisztúr, igaz, hogy maguk fiatalok, és korban közelebb állnak hozzájuk. De tanulja meg: a segédlelkészek két évente váltják egymást, és az nem tesz jót a csoportnak, oda állandóság kell, stabilitás.” Ma tudom: kell az a bölcsesség is, az az élettapasztalat, érettség, szilárdság, tekintély, amellyel irányt szabni és vezetni lehet, és ha kell, őszinte, jóindulatú, féltő szigorral inteni is, és mindezt aligha sugározza egy 24-25 éves fiatal, legyen mégoly tehetséges és elkötelezett is. Az évek során sokszor kérdeztük feleségemmel, hogyha valamilyen kényes helyzet adódott: „Vajon Janó bácsi most mit tenne?” Igaz is: itt kezdődött életünknek az a csaknem húsz éven át tartó időszaka, ami alatt vállvállvetve végeztük a gyülekezeti szolgálatot. Feleségem „kicsikántorként” lépett a kerekdombi gyülekezet születési szabadságon lévő kántorának a helyébe, osztozva velem a vallás- és kátéórák tartásában és az irodai munkában. Ő ekkor alig múlt tizenkilenc éves, én a huszonöthöz közeledtem. 2003

augusztusáig meg is maradt ez a felállás. Ma is hálásan emlékezünk arra, milyen jó is volt együtt gondolkodni, vitázni és megoldást keresni a gyülekezeti munka legkülönbözőbb kérdéseire.

1986 májusában kerültünk Bonchidára, a gyülekezet meghívására. Az első önálló szolgálati hely: az első szerelem. Az atyafiak – mintegy 660 lélek – nem voltak egyházasak, a templomhoz nem ragaszkodtak különösebben. Mégis volt, ami szeretetre méltóvá tette őket. Sok szép szál ember volt közöttük, különösen az idősebb generációból. Büszkéek voltak arra, hogy a Bánffy grófok uradalmához tartoztak. Ott nőttek fel, a kastély körül nevelkedtek, többben a kastélyban vagy a pompás grófi birtokon szolgáltak. Az ötven-hatvan év körüliek éveket töltöttek Bukarestben gazdag, előkelő családoknál cselédként, szolgaként. Meg is látszott a portán meg a konyhában-kamrában a gondos nevelés. Életemben nem láttam olyan pazar, befőttes, savanyúsággal telerakott, csinosan elrendezett, szép tiszta kamrát, mint az egyik presbiterünk feleségénél. Amit a legjobban szerettem bennük, az egyenes, szóki-mondó természetük volt. Ott nem kellett tenni-venni a dolgokat, köntörfalazni a presbiteri gyűléseken. Én kerekén megmondtam a véleményemet, ahogy az egy öntudatos, talán kissé heves természetű ifjú emberhez illik. Ugyanezt tették ők is, éppen olyan kerekén, kendőzetlenül, s amikor megegyeztünk a véleménykülönbség és az olykor emelt, feszültségtől remegő hang, meg a nyugtalan felugrálás és ki-be járkálás ellenére is – és mindig megegyeztünk –, úgy folyt tovább az élet, mintha előtte semmi sem történt volna. Ott nem sértődött meg senki, hanem ha lezártunk egy kérdést, azt lezártuk. Mindig tudhattam, hogy hányadán állok velük.

Három gyönyörű évet töltöttünk Bonchidán. Szerettük az embereket, s ők is megszerettek, megbecsültek minket. Összegyűjtöttük a gyermekeket választásórára. A konfirmációi felkészítő két-két és fél órát tartott: előbb feleségem gyakoroltatta velük a magyar nyelvet – még Bonchidán is! –, magyarázta a nehezebb szavakat, fogalmakat, majd én próbáltam megtanítani nekik, amit tudniuk kellett. Nagy lelkesen ifit szerveztünk, bibliaórára hívtuk a fiatal-ságot. Nem jöttek. Felkerestük őket, amikor az egyik faluvégi házban bulira gyűltek össze. Meghívtuk a csapatot a templomba másnapra, vasárnap dél-előttre. A 20-25-ből eljött egy. Húsvétra készülve közmunkát hirdettünk: templomtakarítást súrolással, szőnyegmosással és a kert rendbetételével. Ott voltak mind, hiánytalanul. Munkát szerveztünk tehát, s a pihenő alatt jutott idő komoly beszédre is. Jöttek is csapatostól, amikor kedvük tartotta. De a rendes, rendszeres bibliaóra nem hajlottak.

A bonchidai szolgálat idején két feledhetetlen leckét kaptam a lelkipásztori szolgálatról. Az egyiket a kurátor bácsitól. A templom kőkerítésének még az 1870-es években leomlott szakaszát akarták újraépíteni. Ők akarták. A megbeszélte időpontra senki sem jött el. Háborogtam a dolgon. Gyuri bácsi ekkor ezt kérdezte: „Tiszteletes úr, tudja-e, miért adott az Úristen a kabátra zsebet?” „Nem tudom” – válaszoltam gyanakodva. „Hát azért – mondta a jó öreg –, hogy az ilyen dolgot, mint a mai, ne a szívére vegye, hanem tegye oda. Jöjjön, járjuk be a falut ismét, meglátja, holnap itt lesznek.” Úgy volt.

Családi körben éppen azon dohogtam, hogy bármit teszünk, az emberek nem jönnek istentiszteletre. Hallgatva a bosszús morgolódást, megszólalt anyósom a maga szokott csendes módján. „Szeressétek őket! Mindenki csak szidja és megalázza őket, a rendőr, a párttitkár, a brigádos a kollektívánél. Ti szeressétek őket!” Ez volt a másik lecke.

1989 áprilisában kerültünk Magyarokiskapusra, Kalotaszeg egyik csodás fekvésű falujába. Már a települést is magas dombok övezik, de a látvány a falu felső végétől igazán festői: az ég felé törő erdős hegydombok közé szorult völgy alján tisztán látszik a csillogó, kanyargó Kapus pataka. Amilyen a környezet, olyan a gyülekezet. Bibliás, templomos, kegyességre hajló, paptisztelő, egyházát szertő, alázatos, nyájas-kedves szavú, és ugyanezzel a szóval szúr, ha úgy tartja kedve. De életre való, önszerveződő, az egymás közti egyenlőséget nagyra értékelő, találékony, szívós fajta is egyben. A közügyekben való részvétel dolgában a kiskapusi származás számít. Hogy kinek mi a végzettsége, beosztása vagy anyagi helyzete, másod- és harmadrangú kérdés. A falu közösség, és közösség az egyház is ünneplésben, gyászban, munkavégzésben. Nem panaszkodhattunk, hogy nincs tennivaló. Heti négy istentisztelet, bibliaóra szeptembertől húsvétig, ifi, vallásóra egy, majd két csoportban, kis- és nagykonfirmáló csapat, nyáron gyermek- és ifitábor, ősztől tavaszig asszonykórus, ifikórus, készülés ünnepélyekre és kiszállásokra. Az ifi remekül működött. Jóraivaló, vidám, a hit dolgai iránt is fogékony fiatalok, összeszokott fiúcsapat, akiket nem kellett összetartani, csak értelmet adni annak, hogy a parókián vagy a gyülekezeti házban összegyűljenek. Táborozáskor profi társaság: favágás, fahordás, tűzhelykészítés, tűzgyújtás, megfelelő illemhely, minden a legnagyobb rendben történt. Látzott, hogy korán megszokták a szerszám nyelét, remekül bántak fejszével, kaszával.

A szomszédasszonyunk rendkívüli egyéniség volt. Nála mindig tele volt az udvar asszonyokkal, akik együtt sütöttek kenyeret vagy készítettek he-

csedlilekvárt, gyermekekkel, akiknek ha szűkön volt otthon, nála mindig akadt még egy tál étel. Ha szükségünk volt segítségre, ott volt, s ha elvégezte a dolgát, ment is. Nem tartott fenn, ha látta, hogy sűrűn vagyunk. „Tika csak egy van!” – őrizzük az előző lelkészcsaládoktól örökölt mondást mind a mai napig. A „kicsikurátor” bácsitól tanultam meg, hogyan kell tűzifát vásárolni, megbecsülni a teherautóra felrakott rönk- vagy méterfa mennyiségét, de azt is, hogy miként lehet megalkudni az erdésszel szarufára, deszkára, a templom szükségleteire. A kurátorunknak mindenre volt szeme. Észrevette, ha lyukas a csatorna, törött a cserép; csak szólt, és már szervezete is a javítást. Nem kellett mondani, hogy mi a dolga.

Kiskapusi időszakunkban tanulmányúton is voltunk. Távollétünkben valamilyen szabadegyház kezdett missziót a faluban. Házat is vettek az egyik társuknak, hogy a missziónak helyi képviselője legyen, aki megfigyeli és becserkészi azokat, akik új, ismeretlen, ezért ígéretesnek tetsző lelki legelőre áhítoznak. Vasárnap délutánoként a kultúrotthonba gyűjtötték össze az embereket, s a bibliás-kegyes nép kedvelte az attrakciót. Később már Kolozsvárra szerveztek összejövetelt nézeteik népszerűsítésére, meg azért, hogy az összeszokott közösség és a nagyobb tömeg lenyűgözze az ingadozót. Többen is részt vettek az „alkalmakon”. Amikor a dolog komolyabbra fordult, Pityu kurátor az egyik vasárnapi istentisztelet után szépen kijelentette, hogy aki továbbra is velük tart és részt vesz az alkalmakon, attól nem fogadja el az egyházfenntartói járulékot. Kapuson az egyházfenntartói rendszeres befizetése komoly dolog. Egyháztagnak az számít, akinek nincs hátráléka. Nagy szégyen, ha valaki elmarad. Inkább fizet a rokonság, semhogy szó érje a ház elejét valaki miatt. A fellépés hatása nem késett. Egy alkalommal két fiatal házaspár készülődött Kolozsvárra – újságolták később az érintettek –, de indulás előtt még megálltak a kurátornál: „Színházba megyünk, Pityu – mondták –, nehogy valami rosszat gondolj!”, és bemutatták a színházjegyet.

Példa nélküli az, amit a kapusiaktól láttam először, jóllehet a templom és a parókia környékén nőtem fel. Június vége felé történt az eset, nem sokkal odaérkezésünk után, szénagyűjtéskor. A hosszú, nyirkos, esős heteket néhány száraz, verőfényes nap követte. Vasárnap volt. Istentisztelet előtt mindig megálltunk a férfiakkal a templom portikusában egy szóra. Szép számmal voltak akkor is. Szemmel láthatólag nem izgatta őket, hogy egyre sűrűbb és sötétebb felhők gyülekeztek az égen. Aztán dörrent kettőt, s csak úgy szakadt az áldás. „No – tört fel belőlem a szó –, megint megázik a széna.” Erre

így szólt az egyik korosabb presbiter: „Tiszteletes úr, aki megáztatja, az meg is szárasztja. Felgyűjtjük, holnap vagy holnapután.”

Közben tanár lettél. Mondhatom azt, hogy egy tanárkörbe bújt lelkipásztor lettél? Ha jól emlékszem, a lelkipásztori vénádról leginkább az újszövetségi etika órák keretében győződhattunk meg. A tananyagot a gyülekezeti életben tapasztalt erkölcsi dilemmák és az éles helyzetekben megkövetelt szilárd, olykor elvi jellem fűszerezték. A történetek azt sugalmazták, hogy nagyobb figyelmet kellene kapjon a képzés alatt a lelkipásztori pályára készülő teológusok erkölcsi nevelése. Jól gondolom? Ma is érvényes ez?

Feleségemmel többször beszélgettünk erről. Már a gyülekezeti szolgálat idején is fontosnak tartottuk, hogy tanítsuk, neveljük a reánk bízottakat. Azt mondhatom tehát, hogy a gyülekezetben lelkipásztorként tanítottam, s a teológián a tanári munkámban is lelkipásztorként kívántam jelen lenni. Mindvégig ez a gondolat és szándék vezérelt, s remélem, hogy ilyen irányú elkötelezettségem kitapintható a tanórák ismeretközlő jellege ellenére. A kétféle irányultság azonban valójában nem kettő, hanem egy. Az evangélium okít, hogy neveljen, hogy a hit, amit vallunk, és az élet, amit élünk, összhangban legyen. Úgy, ahogy az apostoli levelekben is mindig jelen van mindkettő, mind az elvi, teológiai alapvetés, mind az arra ráépülő, életre nevelő intelem, a gyakorlati, etikai mozzanat. Hinni a hitet egyben azt is jelenti, hogy e hit szerint kívánok élni. Azért kell a hitet minél jobban megismernünk, mélységeit feltárnunk és megértenünk, hogy annál jobban el tudjunk igazodni a mindennapi élet sokféle kihívása, csábítása, furcsasága és csalóka látszata között. Pál apostollal szólva: „Kérlek azért titeket, testvéreim, az Isten irgalmasságára, hogy okos istentiszteletként szánjátok oda magatokat élő, szent, Istennek tetsző áldozatul, és ne igazodjatok e világhoz, hanem változzatok meg értelmetek megújulásával, hogy megítélhessétek, mi az Isten akarata, mi az, ami jó, ami neki tetsző és tökéletes” (Róm 12,1–2). Egyszerűen fogalmazva: megismerve az Isten irgalmasságát a hitet, amit vallok, annak megfelelően élni. Úgy gondolom, hogy a lelkészi szolgálatnak ez a kettős egység az alapja, s ezért nem lehet más a tárgya, célja és közege a lelkésszé nevelésnek sem.

Milyen tantárgyakat oktattál az évek során?

Kezdetben görögöt és bevezetést tanítottam, utóbbival együtt újszövetségi bibliaismeret is. Később, amikor bővíteni kellett a tantárgykeretet, újszövetségi etikát és hermeneutikát. Geréb professzor úr nyugalomba vonu-

lásával rám maradt az újszövetségi teológia oktatása, a görögöt pedig Papp György kollégám vette át. Menet közben az újszövetségi etika elmaradt. Kezdetben sok kínnal és elszántsággal, később sok munkával és egyre növekvő örömmel tanítottam. Valamennyi tárgy ismeretében elmélyedtem, s ez nekem segített a legtöbbet abban, hogy meglássam és megértsem a dolgok lényegét. Néha diákok előtt is mondogatom: a tanárt leginkább az különbözteti meg a diáktól, hogy előre tanul. Mert tanítani csakis tanulva lehet. Kitartással újrakezdve annak a tanulását, amit korábban nem, vagy csak részben értettem meg, s naponként alázattal elviselni a még mindig nem elégséges értés kudarcát.

Mit kérdeznél Pál apostoltól, ha most együtt kávéznátok?

Azt kérdezném: szándékosan írt-e olyan homályosan és nehezen érthetően, az előadottakat csak sejtve-tapogatózva kikutathatóan, hogy az utókor „kedvére” bajlódhasson gondolatainak bonyolult rendszerével, és így alkalmat adjon arra is, hogy ambíciós, értelmes fiatalok még a huszonegyedik században is doktori dolgozatot írhassanak a leveleiről? Vagy azért írt úgy, ahogy írt, mert úttörőként meg kellett küzdenie azzal a nem mindennapi feladattal, hogy tőle telhetően szóba hozzon és érthetővé tegyen egy olyan összetett, titokzatos és teljességében meg nem ragadható isteni valóságot, amelynek kifejtéséhez neki kellett megteremtenie a nyelvi kifejezésformát is.

Egy újszövetségesnek mennyi ideje marad az Ószövetségre és a többi teológiai diszciplínákra?

Kevés. Túlságosan is kevés.

Hogyan látod a hit és teológia kapcsolatát?

A teológia hit nélkül csak tudomány. De nem teológiatudomány, hanem vallástudomány. A teológia művelése hit nélkül esélytelen, s aki mégis állítja, hogy hit nélkül teheti, vétkezik önmaga ellen és azok ellen, akiket idegen eszmékkel, hamis értékekkel félrevezet. Éppen ezért a döntő kérdés ez: micsoda a hit? Túl sok válasz van ma erre, és mindenki a maga értelme felől van meggyőződve. A hit felől indulva tehát a teológia művelésének az az értelme, hogy újra és újra rákérdezzen a hit lényegére, s utat keresve a mindenkori életkörülmények között eligazítsa a keresőt a hit dolgaiban. A hit elvezet a teológiáig, a teológia eligazítja és éltetni a hitet.

Milyen szerepet tölt be a teológia Erdélyben? Mennyire formálják a közügyek, illetve a kisebbségi lét a teológiai gondolkodást vagy az egyház igehirdetését?

Milyen szerepet tölt be a teológia Erdélyben? Szeretném hinni, hogy központi szerepet, meghatározó szerepet. Félek azonban, hogy e világnak lelke hatékonyabban dolgozik, mint szeretnénk. Észrevétlenül keríti hatalmába nemcsak a gyülekezeti tagokat, hanem minket magunkat is. Nyomására óvatosabbak lettünk, igyekszünk árnyaltan fogalmazni, a kényes témákat gondosan elkerülni, és észrevétlenül is belemegyünk az „ez is igaz lehet, az is igaz lehet” hamis alternatívába. Az evangéliumi ige térvésztesét látva pótlékokat keresünk, mert nem vagyunk felkészülve arra, hogy elviseljük a nyomást. A kudarcélmény letaglóz, megbetegít, kiégünk, összeomlunk, már mi magunk sem tudjuk végül, hogy kik vagyunk, és hogy mi a fő dolgunk. Pedig érdemes lenne szilárdan kitartani. Csakis a biztos ismertetőjegyeket felmutató, karakteres, öntudatos és állhatatos egyháznak van esélye a továbbélésre. Az esélyeink nem lennének rosszak. Mi az Ige, a teremtő Szó, az igehirdetés egyháza vagyunk, olyan kiérlelt, mély, Krisztuson tájékozódó tanítással, embert mentő üzenettel, amit hittel is, tettel is mindenhol és minden körülmények között erősíteniünk kell – együtt, közösen. Ezt kellene megérteni ott, amikor a liturgia megújításában, rendjének fellazításában, csak a magyarságunk megélésében, vagy az új egyházaktól átvett szabadabb, lángoló-szárnyaló lélek képviselőjében, az élménykeresztyénségben látjuk a megoldást. A liturgia mégoly ősi elemeinek az átvétele, de még a vasárnaponként ünnepelt úrvacsora új rendje sem fog segíteni. A nyugati egyházak hanyatlása fényes bizonyíték erre: megpróbálták, s a helyzet csak rosszabb lett. Minden liturgiai újítás zavart, rendetlenséget okoz ott, ahol az egyház nem elég elszánt és erős ahhoz, hogy a régi beidegződések vagy az egyénieskedő másként látás ellenére is képes legyen érvényt szerezni a jó rendnek. Magyarságot lehet ápolni reformátusság nélkül is – szükség is van erre, és vannak tehetséges, elkötelezett szorgalmazói –, de református mi voltunk kapcsolata a magyarságunkkal nem jelenti azt, hogy a nemzetiért oldjuk, hagyjuk megszegényedni vagy kiüresedni a hitelvit a magunk vagy azok kedvéért, akik nem látnak vagy nem akarnak többet látni az egyházban, mint a magyarság mentsvárát. Az élménykeresztyénség felekezeti szempontból a saját maga sírásója. Ami ma felemelő, magával ragadó, feledhetetlen lelki élmény, az holnapra veszít erejéből, majd unalmassá lesz, és holnapután már másabb, újabb, intenzívebb élményre van szükség, amit a lelkében megbolydult türelmetlen élménykereső egy másik közösség körében talál meg, mert a sajátja képtelen lépést tartani az egyéni vágy és képzelet csapongásával. Önző, ártalmas és a hitet megtagadó ember az, aki a megfeszített

Jézus Krisztus egyházában élve csak önmagát keresi. Az egyház számára, ha valóban egyház akart lenni, már a kezdetektől sem volt más megoldás, mint kitarítani a megfeszített Feltámadott mellett, és nap mint nap hozzá igazodni.

Össze kellene zárunk – gondolok itt a lelkésztársakra –, önfegyelmet kellene gyakorolnunk, le kellene mondanunk a külön utas megoldásainkról, különösen azokról, amelyek legszentebb szertartásainkat érintik: a keresztségben való részesedés idejét és módját és az úrvacsorázás tisztaságát. Sokkal jobban oda kellene figyelni az igehirdetésre: tisztaságára, mélységére, biblikus-hitelvi jellegére. Ehhez többet kellene tanulnunk. Biblikus-ként a Bibliát ajánlanám, de nemcsak lelki olvasmányként, hanem szellemi kihívásként, elmélyülésként, hogy érthessen meg bennünk a mondanivaló, amelyet tovább érlel az egyre bővülő, mélyülő élettapasztalat. Hagyjuk el a mélyen beidegződött papos szófordulatokat, törekedjünk mindennél jobban az üzenet közvetítésére, figyeljünk az eszközre, amely a tartalmat hordozza, megértését támogatja: a választékos beszédre, a szavak tiszta kiejtésére, a hanghordozásunkra, amellyel kiemeljük azt, ami hangsúlyos, hogy a lényeg bele ne vesszen a modoros vagy monoton, egyhangú-unott, lélektelen szóáradatba. A tanfegyelem gyakorlását nem bízhatjuk felsőbb hatóságainkra, testületeinkre. A tanfegyelem nálunk kezdődik, azoknál, akik egyházi szolgálatra köteleztük el magunkat szent fogadalommal, hogy egyházunk tanítását, a hitet, amelyet tanultunk és megvallottunk, semmiért fel nem adjuk, sem kényelemből, sem unalomból, sem divatossá vált gondolatok szajkózásával, sem haszonért, sem semmi másért. Ha lelkészként nem hisszük is, amit hirdetünk, minden embernél nyomorultabbak lettünk. Az aktuális kihívás a régi, ahogy a kísértés is a régi: „Mert most embereknek engedek-é, avagy az Istennek? Vagy embereknek igyekezem-é tetszeni? Bizonyára, ha még embereknek igyekezném tetszeni, Krisztus szolgája nem volnék.” (Gal 1,10) Az Isten előtt kedves, az embert megszólító és éltető szó: ez egyházunk sajátja, a legdrágább örökségünk.

A mostani és egykori diákok emlékezetében is úgy jelensz meg, mint alapos, felkészült, órallói habitussal bíró tanár, „a rend tanára”. Ha megengeded, felidéznek két névtelen visszaemlékezést: „Ha meghallom Kállay nevét, mindig a pontosság és precizitás jut eszembe, illetve a lelkesedés, amivel tanított. Mindig meggyőződött arról, hogy értjük (a legtöbben), amiről beszél. Ezenkívül a feleségéhez való viszonyulása maradt meg, ahogy mindig kézen fogva jöttek istentiszteletre. Néhány általa elmesélt történet, amit megélt a gyülekezetekben, ma is nagy segítség nekem.” A másik

így szól: „Nagyon hálás vagyok Kállay tanár úrnak azért, hogy a belénk/belém oltott (újszövetségi) teológiai szikra nyughatatlan vágyakozása további kutatás, tanulás felé tört utat.” Elégtételt jelent-e ez a fajta személyesebb hangvételű visszacsatolás számodra? Vagy inkább a diákok teljesítménye, a nonverbális üzenet, a közvetlenebb gesztusok azok, amelyekből motivációt, ösztönzést nyertél az oktatás folyamán?

Kozma professzor úr hívta fel a figyelmünket annak idején a talentumok példázatának egyik kedves-ékes vonására. A talentumokat gyarapító szolgálkhoz így szól uruk az elszámoltatáskor: „Jól vagyon jó és hű szolgál, kevesen voltál hű, sokra bízlak ezután; menj be a te uradnak örömébe.” (Mt 25,21.23) „Dicséret és jutalom egyben” – hangzott a magyarázatban. „A dicséret: »Jól vagyon jó és hű szolgál.« A példázatot Jézus mondja, s ezzel a dicsérő szavakat is. Ha tehát valaki jól szolgál, nem kell fukarkodni a dicsérettel. Olyan ez – mondta egy prédikációban –, mint amikor gyermekkoromban édesanyám kivette a kemencéből a frissen sült kenyeret, letörte a sarkát, s a még gőzölgő, párálló falatot felénk nyújtotta, mint aki ezt mondja: »Jó és hű szolgál!«” A dicséret, ha őszinte, méltatás és visszaigazolás is egyben: a tisztességgel végzett munka elismerése. Lelkészek, pedagógusok, a nemzet napszamosai ilyen visszaigazolásokból élnek. Ez segít hozzá ahhoz, hogy megújult erővel, újabb, jobb lehetőségeket keresve, ép lélekkel folytathassuk a munkát. Ha pedig az embert megkísértené a jóleső önelégültség, álljon előtte Krisztus Urunk másik igéje: „Ezenképpen ti is, ha mindazokat megcselekedtétek, a mik néktek parancsoltattak, mondjátok, hogy: Haszontalan szolgálk vagyunk; mert a mit kötelesek voltunk cselekedni, azt cselekedtük.” (Lk 17,10) Azt mondhatom tehát, hogy örülök a visszajelzéseknek. De talán az igazi „sikert” az jelenti, amikor a harmadik dupla órán, 12–14 óra között is úgy sikerül megragadnom a figyelmet, hogy a hallgatóim szeméből lassan letűnik a fáradt-fásult közöny, és egyre inkább vinni, vezetni hagyják magukat az éppen soron következő probléma nehézségeinek a legyőzésében. Ilyenkor az értő felismeréstől felcsillanó szem többet mond minden szónál.

Én is úgy emlékeszem rád, mint aki bábáskodó kérdésekkel vezettél és avattál be például a Galata- vagy a Római levél bonyolult értekezéseibe. Visszatérő imperatívuszod volt: „A szöveget nézzétek, ne engem! A válasz ott van a szövegben.” Újra és újra a szövegre irányítottad szeszélyes figyelmünket, és kitartásra meg alázatra ösztököltél. Honnan származik ez a szentírászeretet és -tisztelet? És milyen veszélyeit látod a szövegtől való eltávolodásnak? Hogyan olvashatjuk jól a Szentírást?

Hadd kezdjem azzal, hogy mindenekelőtt a hovatartozásunk kötelez a Szentírás és a szentírási szöveg tiszteletére. Felekezeti családfánkat a 16. századi reformációig vezetjük fel, büszkélkedünk egyenes ági leszármazásunkkal, történelmi protestáns egyház vagyunk, a *sola Scriptura* elv hangos hirdetői és védelmezői. Önmagunkat tagadnánk meg, ha ez az elv nem lenne több hangzatos, de elkötelezettség nélküli szólamnál közöttünk. A Szentíráshoz ragaszkodva azonban nemcsak egy késői egyházi hagyományt élte-tünk és viszünk magunkkal sokszor nemkívánatos, nehéz koloncként, hanem az egyház kezdeteihez térünk vissza, hiszen az Írás nélkül gyökértelenekké és talajvesztettekké válnánk. Az első keresztyén generáció az ószövetségi Szentírás iratain tájékozódva igyekezett kifejtetni a keresztyén hit lényegét, s később ezekből az írásokból merítettek az első századok egyházi tanítói is, mértékadónak ismerve el azt az iratgyűjteményt is, amelyet ma Újszövetségnek nevezünk. Ez tehát az egyik oldal.

A másik sokkal személyesebb. Már teológuskoromban is mocorgott bennem valamiféle érdeklődés az Újszövetség iránt. Nem volt tudatos és világos elgondolás, inkább csak sejtés, hogy mindaz, amit a négy év alatt tanultunk, annak az Újszövetség a fókuszpontja. Óvatosan fogalmazok, hogy senki ne gondoljon rólam többet annál, mint amit közölni szeretnék. Természetesen a Szentírás és így az Újszövetség alapvető jelentőségéről több tantárgy keretében is hallottunk tanárainktól, de egészen más ismeretanyagot befogadni és bevésni úgy, hogy akár jelesre vizsgázhat belőle az ember, és megint más valamit felismerni, belátni, és tudatosan átgondolva felvállalni és érvényesíteni. Hiszen csak amikor már annyira bennünk van valami, hogy számot sem tudunk adni arról, hogy kitől és mikor hallottuk/olvastuk, amikor úgy tűnik, hogy mindaz, amit képviselünk, a saját egyéni véleményünk, csak akkor léptünk igazán egy bizonyos ismeret birtokába.

A tudatosodás ideje lelkipásztori szolgálatomhoz kapcsolódik. Amikor már szűkösen bizonyult a mások prédikációján tájékozódó felkészülés, és egyre több gondot kezdtem fordítani a textusra, akkor, munka közben, készülés közben kezdtem felfedezni a szöveg és a szövegben rejlő apróbb részletek, mozzanatok szépségét és értékét. Tanulmányaim és tanári munkám csak tovább fokozták az érdeklődésemet, és – mit mondhatnék? – a felfedezés, az értelemre találás különös, semmihez sem fogható érzése ma is további munkára ösztönző élményt, feltöltődést jelent. Belátom, sokszor nagy árat kell fizetni érte. De kicsoda kínlódna a szavak jelentésével, a bonyolult mondatszerkezetekkel, a kommentátorok egymásnak ellentmondó vélemé-

nyével, utat keresve az okfejtés buktatói között, ha mindez az erőfeszítés nem járna jutalommal: gazdagodással tudásban, rálátásban, hitismeretben, és ezzel együtt lelkiekben is? Ezért most még egyszer üzenem hallgatóimnak: „A szöveget nézzétek! A válasz ott van a szövegben.”

Milyen célok vezettek a pályafutás során?

Az életem nem az előre kitűzött, jól átgondolt és sorra következetesen megvalósított célok mentén haladt. A dolgok, a lehetőségek mintegy elem jöttek. Amit nem éreztem vagy tartottam fontosnak, azt elengedtem, ami lényegesnek, érdekesnek tűnt, megragadtam. Amit tettem, az utóbbi oldalhoz tartozik: nem hagytam magam egykönnyen eltántorítani attól, amibe belekezdtem.

Milyen értékek mentén valósultak meg ezek a célok? Kiforrott-e az évek során egy bizonyos tanári ars poetica?

Idézettel válaszolok: „Mert úgy határoztam, hogy nem tudok közöttetek másról, csak Jézus Krisztusról, róla is mint a megfeszítettéről” (1Kor 2,2). „Mert a keresztről szóló beszéd bolondság ugyan azoknak, akik elvesznek, de nekünk, akik üdvözülünk, Istennek ereje. [...] Mert az Isten »bolondsága« bölcsebb az emberek bölcsességénél, és az Isten »erőtlensége« erősebb az emberek erejénél.” (1Kor 1,18.21) Ezt írja Pál a korinthusiaknak. De szeretném, ha nemcsak ráfelelni lennék képes arra, mit Pál itt önmagáról mond, hanem követni is megalkuvás nélkül a kitűzött célt!

Hogyan értékeled a rektori megbízatásodat? Mit hozott magával a rektori időszak?

Rektori szolgálatom nem szűkölködött jeles eseményekben, az oktatás-nevelés munkáját előbbre mozdító fejleményekben, de éles belső ellentétekben sem. Utóbbi a közösségi élet és munka általános velejárója, noha nem szükségszerű és főleg nem építő tartozéka. Az ellentétek közül néhányat sikerült kezelni, mások, ha nem is veszettek intenzitásukból, idő múltán kevésbé borzolták a felszínt. Röviden: örültem a lehetőségnek, hogy rektor-ként nyerhettem betekintést intézetünk életébe, és örültem, amikor a megbízatásom lejártával letehettem a szolgálatot.

Szolgálatom jobb emberismerethez segített, önmagamat is beleértve. Tisztában láttam, hogy mi motivál, hogyan lehet kezelni a tényt; hogy nem egyformán látunk, mérlegelünk és ítélünk; hogy milyen ártalmas a hibás, a rosszul indított, elrontott vagy elhanyagolt kommunikáció; hogy olykor mégis milyen nehéz, mennyi türelmet igényel világossá tenni a szándékainkat, nem megsértődve és mindjárt rosszat sejtve az ellenállás láttán; hogy mit

jelent megnyerni a bizalmat ott, ahol nem magától értetődő; hogy mennyit ér a következetesség és az állhatatos intelem a rend fenntartásában; hogy mit jelent ösztönözni, amit jónak vélünk, és fékezni, visszafogni, amit elhibázottnak ítélünk, s ekként irányt szabni a folyamatoknak; hogy milyen hatása van a jó szónak, az elismerő gesztusnak, az egyszerű ténynek, hogy emberszámba veszem a másikat; hogy akkor sem szabad lemondani a méltányosságról és tisztességről, ha így nem érhetek célt; hogy érdemes elsőként elnézést kérni, megtenni az első lépést a békülés felé, mert ettől nem válik kisebbé az ember; hogy milyen sok munka is folyik egyes hivatalokban, amiről korábban tudomásom se volt; hogy mennyi erőtlenség és esendőség veszi körül a legkülönbeket is.

Megragadom az alkalmat, hogy köszönetet mondjak mindazoknak, akikre mindig számíthattam, akikben feltétlenül megbízhattam, akik meghallgatták a monológomat is, amikor egy nehéz vagy kényes kérdést kellett megoldani; akikről tudhattam, hogy tisztességgel és pontosan elvégzik azt, amit felvállaltak; akik készséggel nyújtottak segítséget a legbogatlebb dolgokban is; akik csak egyszerűen tették a dolgukat, és nem kellett külön nógatni őket határidők betartására, nevetségesnek tűnő, de nélkülözhetetlen adminisztratív műveletek elvégzésére; akik konfliktushelyzetben képesek voltak egy lépést hátrálni anélkül, hogy feladták volna az elveiket vagy elképzeléseiket.

Hogyan maradhat a képzés párbeszédben a gyülekezeti valósággal? Fontosnak találod az intézet jövőjére nézve ezt a párbeszédet?

Azáltal, hogy a teológiai tanároknak komoly lelkeszi tapasztalatuk van. A jövő azonban nem ez. A mai akadémiai valóság azt követeli meg, hogy fiatalok kerüljenek be oktatóként a teológiai lelkészképzésbe, akiknek van idejük kibontakozni, végigjárni az egyetemi oktatói fokozatokat, mert azokat nem adják ingyen. Ahhoz, hogy valaki asszisztensből, adjunktusból professzorá nője ki magát, rengeteg munkát kell elvégeznie. Mindenekelőtt publikálnia kell, rangos külföldi folyóiratokban is, és akarva, nem akarva önálló köteteket is kell produkálnia. Aki későn lép erre az útra, mert ideje javát a lelkeszi munkának szentelte, nem fog megfelelő ütemben haladni az akadémiai ranglétrán. Nagy kár! Féltő, hogy egy idő után éppen a komoly lelkeszi tapasztalat fog hiányozni, és ennek hiánya a képzést még inkább akadémiai irányba tolja el. Nem mintha hiányozna a jó szándék, a törekvés azokból, akik oktatnak és oktatni fognak. Hanem azért, mert párbeszéd ide vagy oda, hallani fogják ugyan, amit a lelkészársadalom feléjük közvetít,

de a lényegét mégsem lesznek képesek igazán meghallani. Amúgy is fennáll egy bizonyos mértékű értékeltolódás már csak azáltal is, hogy akik itt tanítunk, többnyire már rég felhagytunk az aktív lelkeszi szolgálattal. De mi lesz akkor, amikor ez a tapasztalat még inkább hiányozni fog?!

Mit üzennél a diákoknak? És a kollégáknak? És egykori teológus önmagadnak?

Csak tegyük a dolgunkat. A dolgunkat tegyük! A többi felől ne aggódjunk!

Mondanál három személyt, akivel szívesen együtt vacsoráznál? Mi az, ami nem hiányozhat erről a vacsoráról?

Többet. A nagycsaládommal – mindig. Egykori professzoraimmal, idősebb tanártársaimmal: Kozma Zsolttal, Geréb Zsolttal és Juhász Tamással. Tanító barátaimmal, baráti tanítóimmal: Abraham van de Beekkel, Frank Sawyerrel, Szűcs Ferencsel, Herczeg Pállal. Hálás vagyok azért, hogy nyitogatták a szememet. Ami pedig a menüt illeti: nem vagyok válogatós. Egy ilyen vacsorának egészen más a tétje annál, hogy mit eszünk és iszunk. Legyen az is, természetesen. De az igazi tét mégis az az elvi és életszemléletbeli egyetértés és különbség, ami egy ilyen alkalmat izgalmassá és hangulatossá tehet.

Miért vagy hálás ma?

Hálás vagyok mindenért, amit az Úristen az utamba adott. Hálás vagyok, hogy mindig azt tettem, amit szeretek, vagy hogy megszerethettem, amit tennem kellett; hogy nem kényszerültem arra, hogy feladjam a függetlenségemet; hogy visszatekintve nem kell bánnom semmit; legfőképpen pedig azért, hogy olyan társsal ajándékozott meg, akiért ma is mindennap örömmel adok hálát.

Hadd álljon itt zárszóként az egyik kedvenc zsoltárom néhány sora: „Áldjad én lelkem az Urat, és egész bensőm az ő szent nevét. Áldjad én lelkem az Urat, és el ne feledkezzél semmi jótéteményéről.” (Zsolt 103,1–2)